

prof. dr. Hedwig van Bakel
Hedwig van Bakel werkt als universitair hoofddocent en onderzoeker bij de Universiteit van Tilburg, afdeling Ontwikkelingspsychologie. Ze houdt zich bezig met onderwijs en onderzoek naar de kwaliteit van de vroege ouder-kind interactie, preventie en hulpverlening aan baby's en hun ouders.

OPVOEDEN IS KARAKTER VORMEN

Succesvolle mensen hebben vaak een sterk karakter. Zij danken hun succes veelal aan de inzet van karaktereigenschappen, zoals doorzettingsvermogen, moed en creativiteit. Wie als kind een sterk karakter ontwikkelt, heeft daar een leven lang profijt van. Psycholoog Hedwig van Bakel start daarom een onderzoek naar karaktervorming bij jonge kinderen. Kun je het karakter van jonge kinderen versterken en hoe doe je dat? Van Bakel werkt tijdens haar onderzoek samen met trainer en uitgever Annelies Wiersma die zich heeft gespecialiseerd in 'opvoeden met deugden'.

Kinderen van Kanteel Kinderopvang in Rosmalen krijgen binnenkort een aantal nieuwe vriendjes: Deugdenvriendjes. Dit zijn kleurrijke, zachte knuffels met namen zoals Gem Geduld, Bes Behulpzaamheid en Ven Vastberadenheid. Ieder Deugdenvriendje staat voor een deugd, een positieve karaktereigenschap. "Als je ouders vraagt naar de toekomst van hun kind, zeggen ze meestal dat ze hopen dat het gezond en gelukkig wordt. Als je dan doorvraagt, vertellen ze je bijvoorbeeld dat ze hopen dat het kind vriendelijk en respectvol wordt, en dat het sterk in het leven staat. Ze vinden 'deugden' en karaktervorming belangrijk, al zullen ze er misschien niet op die manier over praten. Ouders verschillen onderling niet zo heel veel in wat ze voor hun kind hopen. Wat wel varieert is de mate waarin het ouders lukt om kinderen 'goed' op te voeden. Een kind opvoeden is een van de moeilijkste dingen die er is." Aan het woord is Kinder- en Jeugdpsychologe Hedwig van Bakel. Zij is Bijzonder Hoogleraar Infant Mental Health bij Tilburg University. Van Bakel doet voor de Universiteit van Tilburg onderzoek op het gebied van vroege ouder-kind relaties en de kwaliteit van interactie tussen opvoeders en kinderen. Binnenkort start zij een onderzoek bij jonge kinderen naar aandacht voor deugden in de opvoeding: "Ik zeg meestal liever 'positieve karaktereigenschappen', want mensen kijken me soms een beetje raar aan als ik het woord 'deugden' gebruik. Dat vinden ze ouderwets klinken."

Van Bakel kwam 'de deugden' bij toeval tegen toen ze op zoek was naar een cartoonist. Ze zag cartoons van Bart van der Kraan, die eerder zijn verschenen in het blad OUDERS & COO (de voorloper van OUDERS VAN WAARDE) en zijn gebruikt voor 'Het Deugdenspel; 52 bouwstenen van het karakter' van Uitgeverij ACT on Virtues. Ze was meteen gefascineerd en wilde er meer over weten. "Annelies Wiersma liet me de deugdenkaarten en deugdenboeken van haar uitgeverij zien. De aanpak is geïnspireerd op het gedachtegoed van de Canadese psycholoog Linda Kavelin Popov. Voor Nederland is het programma door Annelies aangepast. Het sprak me meteen aan. De samenleving is steeds veeleisender geworden. We leven in een tijd dat kinderen steeds eerder en vaker een label of diagnose krijgen. Vroeger liet je een energiek kind gewoon veel buitenspelen. Tegenwoordig krijgt het al snel het etiket ADHD, medicijnen en professionele hulp. Vanuit de overheid is er nu een sterke vraag 'hoe kunnen we voorkomen dat kinderen zo gemakkelijk in de geestelijke gezondheidszorg komen of in de hulpverlening?' Als een kind eenmaal in de hulpverlening zit, gaat het er steeds over 'hoe kunnen we het kind het negatieve gedrag afleren?' We doen te weinig aan preventieve hulp. Met een programma dat zich richt op karaktervorming – kinderen helpen bij de ontwikkeling van karaktereigenschappen – willen we hierop inzetten. Het programma richt zich op alle kinderen, niet alleen op probleemkinderen. Bovendien richt het zich niet op problemen

maar op positieve eigenschappen: deugden die kinderen met gedrag laten zien. Een energiek kind kan later heel succesvol zijn. Ook kinderen die heel rustig zijn en niet zoveel met andere kinderen spelen, kunnen succesvol zijn. Wat meer grip op hun karaktereigenschappen kan ze daarbij helpen. Het begrip 'karakter' is iets waar ik als psycholoog wat mee kan."

De samenleving is de afgelopen honderd jaar snel veranderd. Opvoeding was ooit een stuk ongenueanceerder. Van jongens moest bijvoorbeeld een 'man' worden gemaakt. Vaak ging dat er niet bepaald zachtzinnig aan toe. Meisjes moesten lief en volzaam zijn.

Van Bakel: "Vroeger hadden ouders vaak meer een doel voor ogen hoe hun kind moest worden en hoe het in het leven moest staan. De opvoeding is nu een stuk softer geworden en vaak hebben we het einddoel minder vast voor ogen. 'We doen maar wat,' om het zo maar eens te zeggen. Aan de andere kant leggen we de lat hoog: er ligt een enorme prestatiedruk op kinderen. De samenleving is daarnaast een stuk individueeler geworden. Dat doet ook een groter beroep op de zelfredzaamheid van ouders, die minder steun van hun omgeving ervaren dan vroeger. Wanneer ouders het niet meer weten wat ze met hun kind moeten zie je vaak dat een sociaal vangnet ontbreekt. Ze neigen dan meteen hulp te zoeken bij hulpverleners. Daarnaast is het aantal verleidingen veel groter geworden. Vroeger speelden kinderen samen op straat en haalden ze kattenkwaad uit. Nu zijn er sociale media, games, alcohol en drugs. Juist daarom is het belangrijk dat een kind sterk in het leven staat, dat het karakter toont en een ruggengraat heeft. Je ziet daardoor wel een tegenbeweging. Op scholen zie je bijvoorbeeld dat er meer aandacht komt voor emotionele ontwikkeling en vakken zoals bijvoorbeeld filosofie. "We vergaren op school vooral veel kennis, maar wat heb je daar in je latere leven aan, als je bijvoorbeeld niet gelukkig bent in je werk of je relatie? De vraag is natuurlijk of en hoe je kinderen kunt helpen om al vroeg een sterk karakter te ontwikkelen. Daar gaan we nu een eerste onderzoek naar doen."

Wetenschappelijk gezien begin je natuurlijk al met de vraag: wat is karakter? En is het aangeleerd of aangeboren?

"Beiden. Karakter is een beetje genetisch bepaald. Je kunt bij kinderen überhaupt pas praten over 'karakter' vanaf een jaar of vijf. Tot die tijd noemen we het meer 'temperament'. Het ene kind gedraagt zich bijvoorbeeld meer rustig en teruggetrokken, het andere kind is meer op zoek naar sensatie. De gangbare opvatting is wel, dat het karakter voor het grootste deel wordt gevormd door de opvoeding. Toen ik mijn proefschrift schreef, over het belang van de opvoeding door ouders, kwam er een boek op de markt: 'Het misverstand opvoeding; over de invloed van ouders op kinderen'.

"VROEGER HADDEN OUDERS VAAK MEER EEN DOEL VOOR OGEN HOE HUN KIND MOEST WORDEN EN HOE HET IN HET LEVEN MOEST STAAN."

De auteur daarvan (Judith Rich Harris) stelde dat ouders nauwelijks invloed hebben op de opvoeding, maar dat een kind vooral gevormd wordt door zijn vriendjes en leeftijdsgenoten. Nu is men van mening dat leeftijdsgenoten in de middelbare schooltijd invloed krijgen, maar dat die invloed minder is als een kind een stevige basis heeft. Kortom, heeft het kind dan al een 'sterk karakter', dan is het minder vatbaar voor de invloed van 'foute vrienden'.

Hoe gaat uw onderzoek er in de praktijk uitzien?

"We gaan een half jaar lang kinderen van ongeveer drie jaar oud in de kinderopvang observeren. De pedagogisch medewerkers gaan op allerlei manieren aandacht besteden aan deugden, tijdens de dagelijkse verzorging en in contact met de kinderen. Ze gaan een aantal deugden bewust 'voorlezen', benoemen en stimuleren. Gedurende zes maanden introduceren ze elke maand een nieuwe deugd. Die deugd wordt vaak herhaald, bijvoorbeeld tijdens het voorlezen, spelen, knutselen en bewegen. De kinderen krijgen de deugden telkens opnieuw aangeboden, zodat ze worden gestimuleerd om de deugden in allerlei situaties zelf te gaan toepassen. Intussen gaan we als onderzoekers meten: zie je dat de kinderen meer sociaal gedrag gaan vertonen? Gaan ze lekkerder in hun vel zitten? Ontstaat er een positievere sfeer in de groep? Is er minder wrijving? En: hoe ervaren de pedagogisch medewerkers de aandacht voor deugden? Heeft het een positieve invloed op hun kijk op individuele kinderen? En: wat merken de ouders thuis? Hebben zij het gevoel dat het karakter van hun kinderen zich ontwikkelt? Met andere woorden: gaan 'geduld', 'behulpzaamheid' en 'dankbaarheid' mee naar huis?"

Als uitgangspunt van een onderzoek stellen we altijd een hypothese op. Ik verwacht dat de aandacht voor karaktervorming positief effect heeft. Ter vergelijking gaan we ook meten in een andere groep in de kinderopvang, waar we deze methode niet gaan introduceren. In de eerste groep worden de pedagogisch medewerkers getraind. Ze leren hoe ze op een speelse manier aandacht kunnen schenken aan karaktereigenschappen. De Deugdevriendjes en 'de deugd van de maand' (de deugd die gedurende een maand centraal staat) gaan hen daarbij helpen. De onderzoekers zullen observeren in de groep. We werken met vragenlijsten voor de kinderen (door stickers te plakken) en vragen ouders en pedagogisch medewerkers om hun mening te geven. Beide groepen - in Rosmalen en 'de nulgroep' in Den Bosch - zijn doorsnee groepen met willekeurige kinderen. Dat maakt een goede vergelijking mogelijk."

Is drie jaar niet veel te jong?

"Nee, we gaan er juist vanuit, dat hoe jonger je erbij bent, hoe groter het effect op latere leeftijd zal zijn. Dat is momenteel ook een ontwikkeling in de zorg: er zo snel mogelijk bij zijn. Wel pakken we een beetje de 'eenvoudige' deugden, zoals behulpzaamheid, geduld, eerlijkheid en dankbaarheid. Die sluiten goed aan bij wat kinderen op deze leeftijd ontwikkelen en ze zijn gemakkelijk in voorbeelden te vatten. 'Geduld' kunnen kinderen oefenen als het fruithapje wordt uitgedeeld, of als ze op elkaar wachten bij het aandoen van jassen wanneer de groep buiten gaat spelen. 'Dankbaarheid' kan belicht worden in de maand december, als we Sinterklaas en kerst vieren.

Annelies Wiersma werkt de methode uit tot een VVE-programma: voor- en vroegschoolse educatie. Daarmee kunnen kinderopvangcentra, peuterspeelzalen en basisscholen (onderbouw) doelgericht de ontwikkelingskansen van kinderen vergroten.

Ik vind het erg inspirerend om iemand te zien die zo enthousiast is over de methodiek waar ze mee werkt. Ze is nu bijvoorbeeld al druk bezig om Deugdevriendjes-handpoppen te maken en er zijn al prachtige materialen, zoals een kaartenset van de Deugdevriendjes en het Deugdevriendjes Doeboek."

Hoe wordt het onderzoek gefinancierd?

"We kunnen het uitvoeren dankzij een subsidie van ZonMW, dat geld beschikbaar stelt voor wetenschappelijk onderzoek, in dit geval voor onderzoek naar kwaliteit in de kinderopvang. Er waren 31 inschrijvingen waarvan er 7 worden uitgevoerd. Men vindt dat ons onderzoek een heel mooie insteek heeft, laagdrempelig en positief is, en aansluit bij nieuwe ontwikkelingen, zoals bijvoorbeeld professionalisering in de kinderopvang. Voor ons onderzoek is het handig als we een vast groepje kinderen kunnen observeren. We hadden het bijvoorbeeld ook op een basisschool kunnen uitvoeren, maar hiervoor was toevallig geld beschikbaar. Zijn de resultaten positief, dan wil ik natuurlijk vervolgonderzoek doen: naar karaktervorming in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs. We beginnen met de jongste generatie, zodat de voor- en vroegschoolse educatie straks over een praktische methode kan beschikken om aan karaktervorming van kinderen bij te dragen.

Ir. Annelies Wiersma

Annelies Wiersma is van oorsprong ingenieur Biotechnologie en Technische Bedrijfskunde. Maar kwam in 2002 in aanraking met het internationale Virtues Project™ (Deugdenproject). Nu is zij na de opleiding de Facilitator Training en communicatietrainer (internationaal) trainer/coach en sinds 2007 ook via haar uitgeverij Act on Virtues schrijver en uitgever van boeken over Opvoeden met deugden.

"IK VIND HET ERG INSPIREREND OM IEMAND TE ZIEN DIE ZO ENTHOUSIAST IS OVER DE METHODIEK WAAR ZE MEE WERKT. ZE IS NU BIJVOORBEELD AL DRUK BEZIG OM DEUGDEVRIENDJES-HANDPOPPEN TE MAKEN EN ER ZIJN AL PRACHTIGE MATERIALEN."

ZELF AAN DE SLAG MET DEUGDEVRIENDJES

De materialen die bij dit onderzoek worden gebruikt, zoals het Deugdevriendjes Doeboek, de kaartenset Deugdevriendjes, zijn grotendeels al verkrijgbaar via de webwinkel van Uitgeverij ACT on Virtues: www.actonvirtues.nl

Op Facebook is Annelies Wiersma een community gestart voor en door opvoeders die gebruik maken van het Deugdevriendjes Doeboek en de kaartenset Deugdevriendjes. Je kunt er inspiratie opdoen en ervaringen uitwisselen. Het adres is <https://www.facebook.com/groups/deugdevriendjes/> Op www.deugdevriendjes.nl komen in de loop van 2018 extra handvatten om aandacht te besteden aan karaktervorming. Denk aan boeken/voorleestips met deugdevragen en extra lessuggesties, spelletjes, patronen van de handpoppen en andere ideeën die in de praktijk en gedurende het onderzoek ontstaan.

WELKE KARAKTEREIGENSCHAPPEN VINDT U BELANGRIJK? (WINACTIE)

Wilt kans maken op het boek 'Karakter; een fundament van een goed leven' door Hilary Wilce? Stuur een email naar info@actonvirtues.nl waarin u kort toelicht waarom u karaktervorming belangrijk vindt.

Vermeld graag aan welke vijf deugden u de meeste waarde hecht en waarom u juist deze deugden kiest. Vermeld ook uw rol: bent u ouder, pedagogisch medewerker, leerkracht, beide of op een andere manier bij de opvoeding van kinderen betrokken?

We stellen het op prijs als u ook geslacht en leeftijd zou willen vermelden.

Uitgeverij ACT on Virtues stelt voor deze winactie tien boeken beschikbaar.